

Elke dag een koude douche

Frans Daels over opvoeding

Kristof Dams

De Belg Frans Daels (1882-1974) was geneesheer en auteur van het werk *Voor moeder en zuigeling* (1920), een handboek voor kinderverzorging dat tijdens het Interbellum, met zijn zeven herdrukken, hét standaardwerk was. De man was daarnaast nog sporadisch actief op pedagogisch vlak; zo schreef hij op hoge leeftijd enkele algemeen-beschouwende boeken die verband hielden met opvoeding (Daels, 1964, 1967, 1968) en was hij in de jaren dertig betrokken bij het tijdschrift *Voor moeder en kind* (De Vroede et al., 1987). Maar die latere boeken kenden veel minder verspreiding dan zijn standaardwerk, en het tijdschrift ging aldra op de fles. Dit stuk behandelt Daels als auteur van *Voor moeder en zuigeling*.

In de Belgische historiografie is Daels een bekende figuur, zij het niet als opvoedingsvoorlichter en ook niet als arts, hoewel hij belangrijke bijdragen heeft geleverd aan het kankeronderzoek (Elaut, 1975). Zijn bekendheid in de historiografie dankt hij aan zijn flamingantisch engagement. Hoewel geboren in de franstalige bourgeoisie van Antwerpen, vond hij zijn roeping in de 'ontvoogdingsstrijd' van het Vlaamse volk. Tijdens de Eerste Wereldoorlog trok hij als oorlogsvrijwilliger naar het front; daar raakte hij betrokken bij de zogenaamde Frontbeweging, die misstanden in het leger aanklaagde. De algemene idee was dat Vlaamse soldaten gebruikt werden als kanonnenvlees door Franssprekende officieren en dat ter meerdere eer en glorie van een land, België, dat niet zoals het volkslied beweerde het 'heilig land der vaderen' was, maar eerder een stupide klucht die maar bleef duren en waarmee het nu maar eens voorgoed uit moest zijn. Of de aantijgingen van de Frontbeweging tegen de legerleiding al dan niet gegrond waren, is een vraagstuk waarover meer dan één historicus zich sindsdien heeft gebogen (De Wever, 1991; Wils, 1974, p. 139). Na de oorlog werd de Frontbeweging de Frontpartij, maar Daels hield zich van de actieve politiek afzijdig. Wel bekleedde hij het ganse Interbellum lang een belangrijke plaats in de Vlaamse Beweging als voorzitter van het IJzerbedevaartcomité. Hij was ook betrokken bij de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit, een Vlaamse eis met grote symboolkracht, die in 1929 werd ingewilligd. Daels leek overal wel een voet tussen de deur te hebben. Waar tijdens het Interbellum in België mensen samen kwamen om Vlaamse eisen te formuleren, was Frans Daels in hun

Kristof Dams is historicus en als promovendus verbonden aan de Vakgroep Algemene Pedagogiek van de Rijks Universiteit Groningen.

Correspondentieadres: Louis van Houttestraat 45, B-9050 Gent.

midden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog overspeelde hij zijn hand: hij trad toe tot de *Raad van Leiding* van het collaborerende *Vlaamsch Nationaal Verbond* (VNV). Dat hij zich al gauw distantieerde van de organisatie, om er in 1943 volledig mee te breken, verhinderde niet dat hij in 1946 ter dood werd veroordeeld. Bij verstek, want hij leefde inmiddels ondergedoken in Gent en zou vluchten naar Zwitserland, vanwaar hij pas in 1959 terugkwam. Mede door tussenkomst van eerste minister Gaston Eyskens werd bij Daels' terugkeer diens doodstraf omgezet in vijftien jaar gevangenis, die hij nooit hoefde uit te zitten (De Wever, 1998, pp. 898-899). Kortom, Daels leidde een leven dat niet was verstoken van menigerlei lotgeval en wisseling van fortuin. Hij kreeg prijzen, hij kreeg decoraties, hij werd ter dood veroordeeld, leefde ondergedoken, werd halvelings gerehabiliteerd, kreeg nog meer prijzen, en stierf in 1974 op 92-jarige leeftijd. Twee jaar voordien nog mocht hij in Basel uit handen van de Goethe-stichting de Albert Schweitzerprijs in ontvangst nemen, deels toegekend omwille van de humanitaire inslag van zijn werk als arts.

Het boek waar het hier om gaat, *Voor moeder en zuigeling*, schreef Daels aan het front. Daar schreef hij ook andere werken, stichtelijke tractaten die als pamflet in de loopgraven werden verdeeld (Daels, 1940). Daels wilde de soldaten afhouden van borddeelbezoek en 'zelfbevekkening', teneinde ze kuis en rein over te dragen in de armen van hun toekomstige bruid, misschien wel volkomen *shellshocked* of met een afgezet been, maar dan toch hemels onschuldig in de dingen des vlezes – en zelfs als een 'fierder en beter mens.' Historicus-jezuïet Karel van Isacker merkt op over dit op het eerste gezicht zo futiel lijkende verlangen naar 'kuisheid' temidden van verwrongen staal en verhakkelde lijken: 'Deze verwachting stamt uit de jaren toen men het gelukkende te geloven in de mens' (Van Isacker, 1983, p. 18). Met *Voor moeder en zuigeling* schreef Daels een werk over geboorte in een oord des doods, een werk voor de toekomst, voor een nieuwe tijd, die helaas een Interbellum bleek te zijn. In de inleiding toont Cyriel Verschaeve, priester-dichter en 'mysticus' van de Vlaamse Beweging, zich verbaasd: 'wel aardig dit werk over geboorte en kindzorg in zulk een midden van dood en moordbekommering... Wel krachtig die geestesafzondering, die zich aan 't oorlogsrumoer onttrekt en met liefderijke zorg bij de wiegjes verwijlt' (Verschaeve, 1939, p. V). Verschaeve verklaart Daels' apart tijdverdrijf met een verwijzing naar Goethe: 'in den tijd der grote Fransche Omwenteling, vinden twee menschen elkander en stichten een huisgezin, de Omwenteling wentelt voorbij, 't huisje blijft' (Verschaeve, 1939, p. V). Het boek, wanneer het in 1918 verschijnt, maakt inderdaad deel uit van een stroom geschriften, die tot doel had de natie weer op te bouwen door middel van gezinsverheffing. Voor Daels' was die 'natie' natuurlijk Vlaanderen, maar het boek houdt zich afzijdig van Vlaams-nationale retoriek; enkel Verschaeve's inleiding plaatst het boek in dit perspectief, met opmerkingen over de 'raskracht' die moet worden versterkt door 'de jonge moeders van Vlaanderen' (Verschaeve, 1939, p. VI). Daels zelf richt zich op de zaak waar het volgens hem om gaat: hoe men de lichamelijke en geestelijke gezondheid van het volk, door verzorging en opvoeding van zuigelingen, kan verbeteren.

Het boek is voornamelijk medisch van inslag, maar bevat ook pedagogische adviezen. In het medische advies werpt Daels zich op als bestrijder van volksvooroordeelen en van onzin in al zijn verschillende gedaanten. Hij staat hier op eigen terrein, hij duldt hier geen onbevoegden. In de pers viel hij bij gelegenheid andere handboeken aan die zijns inziens niet voldeden aan de standaard – ze zouden niet à *la hauteur* zijn van de ontwikkelingen in de medische wetenschap (Vandenkienboom,

1995, p. 58). In zijn eigen boek voer hij op verschillende plaatsen uit tegen allereerste 'kennis' verspreid door familie en burens; 'onwetende en zelfvoldane groot-sprekers' allemaal (Daels, 1939, p. 41) met hun 'verachterde' praatjes (Daels, 1939, p. 65). Hier is Daels duidelijk de volksvoorlichter, die licht brengt waar duisternis heerst. Moeilijker ligt het bij het pedagogische gedeelte van het boek. Zijn toon in die passages is even zelfzeker, maar tegelijk getroostte hij zich geen enkele moeite om zich op de hoogte te stellen van ontwikkelingen in de pedagogische wetenschap. Het vertelt wat over het verschil in status tussen artsen en pedagogen: al sinds de negentiende eeuw waren artsen druk doende om hun positie te vestigen, daarbij geholpen door de technologische vooruitgang in hun vakgebied. Pedagogen stonden, in vergelijking, helemaal nergens. Wie dacht dat hij wat te melden had over de opvoeding van het kind, mocht gerust zijn verhaal doen; en of mensen al dan niet bereid waren te luisteren, hing af niet van de 'vakbekwaamheid' van de spreker - want pedagoog was nog helemaal geen vak - maar van de status die hij had verworven op andere terreinen: als arts, senator, baron, industrieel... .

Maar wat waren nu Daels' pedagogische opvattingen? Zoals anderen toen in diverse landen (Apple, 1995; Arnup, 1994, pp. 84-90), was Daels een voorstander van de klok in de opvoeding, een liefhebber van orde en regelmaat. De klok besliste wat moest gebeuren, niet het verzoek van het kind of de intuïtie van de moeder. Moeders die hun huilend kind uit de wieg haalden om het te wiegen en liedjes voor te zingen, kregen bittere verwijten toegezonden: 'De moeder die, zodra het kind schreit, alles beproeft, het geven van de borst erbij inbegrepen, om het kindje te bedaren, leidt slecht op. Hij is te beklagen, de kleine mens, die op zulke ellendige wijze zijn leven aanvangt. Alsof hij in 't latere leven maar zal moeten schreien of eisen om te verkrijgen wat hij begeert!' Daels' advies was: laat maar huilen, 'na enkele dagen houdt dan ook alle onnodig geschrei op. Het kindje geraakt opgevoed.' Wilde het kind niet eten op de voorziene uren, dan was dat zijn zaak, en overigens: 'grote honger werkt opvoedend!'; indien het schema strak werd aangehouden, zou het kind wel spoedig leren te eten volgens de klok. 'Levenservaring is goud waard, zelfs voor een zuigeling!' (Daels, 1939, p. 63).

Uitgangspunt was steeds dat de mens moest leren zich in te passen, moest leren zichzelf te overwinnen. Was het kind in zijn eerste levensmaanden eraan gewend geraakt dat zijn ouders voldeden aan al zijn behoeften op eenvoudig verzoek, dan zou hij een egoïst worden, een verdierlijk mens, enkel belust op bevrediging van zijn zinnen. Dat de ontwikkeling van de mens vanzelf de richting kiest van 'het goede' (of het wenselijke), daarvan ging Daels niet uit. Zonder externe ingreep zouden af te keuren neigingen zich enkel maar versterken; vanzelf gingen ze nooit weg. Daarom was alles in de eerste opvoeding beginsel en grondslag. Daels bekeek het kinderlijke gedrag met volwassen maatstaven; hij transposeerde omstandigheden uit de kindertijd naar de volwassenheid, als bewijs *ex absurdo*. Bij kinderlijk gedrag leek hij zich steeds de vraag te stellen: maar wat als een volwassene zich zo zou gedragen? Aan die lineaire visie bleef Daels trouw; de herdrukken van het boek vertonen geen belangrijke wijzigingen, ondanks het doordringen in pedagogische milieus van de ontwikkelingspsychologie en de daarmee verbonden idee dat in het kind zelf een stuwende kracht zat. Hij zwoer bij zijn eigen visie, verdedigde haar niet, haalde nergens een gezagsvolle Duitse psycholoog aan die het met hem eens was: hij poneerde het allemaal gewoon op een toon die geen tegenspraak dulde. Waar hij in de medische gedeelten van zijn werk de vulgarisator was van wetenschap die streed tegen

volksvooroordelen, was hij in de pedagogische gedeelten de man die voorstellingen uit de algemene cultuur voor waar aannam zonder zich te bekommeren om wat de wetenschap ervan zei. De pedagogische voorstellingen waar hij van uitging, komen voor in zowat alle pedagogische geschriften sinds de Grieken en kunnen allicht ook, getuige vele spreekwoorden, doorgaan voor volkswijsheid. Spreekwoorden als 'jong geleerd, oud gedaan', 'wat is geleerd in de wieg blijft tot het graf' of 'dood de kleine wolf als hij nog klein is' (Palacios, 1996): Daels onderschreef ze allemaal.

Het opvoedingsdoel dat hij met zijn harde aanpak wilde bereiken was: fysieke kracht en geestelijk evenwicht. Hij was katholiek, maar in *Voor moeder en zuigeling* was geen plaats voor religieuze beschouwingen. Daels was dan wel gelovig, maar daarom nog niet *diepgelovig*. Katholieke pedagogen klaagden vaak dat gezondheid de hoogste waarde leek te worden, ten nadele van een levensstijl gericht op de navolging van Jezus - wat niet noodzakelijk zo gezond was - maar voor Daels was 'gezondheid' de samenvatting van alles wat hem als goed en navolgenswaardig voorkwam, terwijl 'ziekte' stond voor al het andere, al het slechte en verwerpelijke. Hoezeer gezondheid de grondslag vormde van zijn wereldbeschouwing blijkt bijvoorbeeld uit zijn korte samenvatting, in een boek uit de jaren zestig, van de hedendaagse beschavingsgeschiedenis: zieke individuen vormen zieke volkeren en zieke volkeren moorden elkaar uit en gaan ten onder. De openingszin van het boek luidt: 'De mensheid is ziek, zwaar ziek.' (Daels, 1964, p. 7) In het Interbellum was de angst algemeen dat zenuwziekte de maatschappij te gronde zou richten. Alles ging sneller en maakte meer lawaai; het landschap werd volgebouwd, de horizon verdween (Van Isacker, 1983, pp. 61-83). De goede opvoeding moest de mens in staat stellen zichzelf te vormen, een persoonlijkheid te worden. De mens moest in zich de kracht vinden om te vechten tegen zijn eigen instincten en tegen de neurotiserende en erotiserende maatschappij. Daels was van deze visie een duidelijk vertegenwoordiger en hij bleef dat zijn leven lang.

Wilde de mensheid weer gezond worden, dan moest iedereen worden als Frans Daels zelf, een geheelonthouder die elke ochtend vroeg opstond en na een koude douche (De Standaard, 1972, p. 8) de ganse dag lang zonder op- of omzien werkte aan de verheffing van het Vlaamse volk. Alle getuigenissen vermelden het, zijn lijst activiteiten en publicaties bevestigen het: de man werkte als een paard in de molen. Zijn kinderen meldten dat ze met hun vader communiceerden via een systeem van aan zijn bureau bevestigde gepersonaliseerde brievenbussen; minstens éénmaal daags moesten ze hun correspondentie doornemen. 'Hij was nergens bang voor', zo vertelden ze, 'behalve voor tijdverlies' (De Standaard, 1972, p. 8). Of men Frans Daels' opvoedingsideaal nu gunstig of ongunstig beoordeelt, het lijkt er wel op dat hijzelf het tenminste naleefde.

Literatuur

- Apple, R.D. (1995). Constructing mothers: Scientific motherhood in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Social History of Medicine*, 8, 161-176.
- Arnup, K. (1994). *Education for Motherhood. Advice for Mothers in Twentieth-Century Canada*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press.
- Daels, F. (1939). *Voor moeder en zuigeling* (4^e editie). Antwerpen: De Sikkel.
- Daels, F. (1940). *Voor onze jongens*. Antwerpen: De Sikkel.
- Daels, F. (1964). *Mens Sana...* Hasselt: Heideland.

- Daels, F. (1967). *Levenswijsheid*. Wilrijk: Oranje.
- Daels, F. (1968). *Opvoeding*. Wilrijk: Oranje.
- Elaut, L. (1975). In Memoriam Prof. Dr. Frans Daels. Een poging tot doorlichting van zijn wetenschappelijk oeuvre. *Wetenschappelijke Tijdingen*, 24, 2-10.
- Isacker, K. van (1983). *Mijn land in de kering, 1830-1980. Deel 2: De enge ruimte, 1914-1980*. Antwerpen/Amsterdam: De Nederlandsche Boekhandel.
- Palacios, J. (1996). Proverbs as Images of Children and Childrearing. In P. Hwang, M.E. Lamb & I.E. Sigel, (Eds) *Images of Childhood* (pp. 75-98). Mahwah: Lawrence Elbaum Associates.
- Schaepdrijver, S. de (1997). *De Grootte Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de eerste wereldoorlog*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- De Standaard*, 7/1/1972, 8.
- Vandenkienboom, M. (1995). 'Ik dien'. *Frans Daels, een geneesheer als volksopvoeder*. Leuven: Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling KUL.
- Verschaeve, C. (1939). Woord Vooraf. In F. Daels, *Voor moeder en zuigeling* (4^e editie). Antwerpen: De Sikkel (4e).
- Vroede, M. de, et al. (1987). *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België. Deel IV: De periodieken, 1914-1940*. Leuven: Universitaire Pers.
- Wever, B. de (1991). *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV 1933-1945*. Tielt: Lannoo.
- Wever, B. de (1998). Frans Daels. In R. De Schryver et.al.(Red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (pp. 898-900). Tielt: Lannoo.
- Wils, L. (1974). *Flamenpolitik en Aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*. Leuven: Davidsfonds.